

Hospodářské dějiny na VŠE v Praze¹

in: DOLEŽALOVÁ, Antonie a kol., Učíme ekonomii 90 let, Praha, Wolters Kluwer, 2011,
s. 115-121

I.

Hospodářské dějiny² se jako vědní disciplína a předmět výuky na VŠE objevily hned se vznikem školy. Nejprve se formovaly v rámci sekce dějin národního hospodářství na katedře politické ekonomie. Počátkem roku 1958 byla sekce dějin národního hospodářství přeměněna v samostatnou katedru. Vzniklo tak první a do roku 1989 jediné české pracoviště hospodářských dějin. Vedoucím šestičlenného kolektivu byl jmenován Rudolf Olšovský. Jednotliví členové katedry absolvovali v nejkratší možné lhůtě interní nebo externí aspiranturu a vedle psaní kandidátských disertací (CSc.) se zapojili do přípravy skript a zejména do výzkumu hospodářských dějin Československa. Výraznou osobností, která se zapojila do výzkumné činnosti katedry byl například Pavel Eisler.³ V šedesátých a sedmdesátých letech 20. století katedra intenzivně spolupracovala se slovenskými kolegy, především s Jozefem Faltusem z katedry ekonomické geografie a hospodářských dějin na VŠE Bratislava.

Kvalitativně novou etapu v rozvoji hospodářské historiografie na VŠE zahájil vznik vědeckého kabinetu při katedře pod vedením Václava Průchy v roce 1964. Kabinet se během své desetileté činnosti stal nositelem státních výzkumných úkolů se zaměřením na nejnovější hospodářské dějiny Československa a celostátním koordinačním centrem na tomto úseku. Kromě nepočtených interních pracovníků soustředil kolem sebe několik desítek externích pracovníků z řad domácích i zahraničních ekonomů a historiků. Byl mezi nimi například pozdější předseda Maďarské akademie věd I. T. Berend, polský historik J. Tomaszewski a z českých a slovenských odborníků mj. L. Veltruský, O. Mrázek, J. Faltus, K. Kaplan, K. Jech, V. Nachtigal, M. Toms, M. Hájek.

¹ Text vznikl v rámci projektu Grantové agentury České republiky „Vztah ekonomie a politiky na příkladu Velké hospodářské krize v Německu“, registrační číslo 402/09/0316.

² Text vychází zčásti z článku: PRŮCHA, Václav, STELLNER, František, Vývoj Katedry hospodářských dějin Fakulty národohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze, in: Acta Oeconomica Pragensia 13, 2005, č. 3, K hospodářským dějinám 20. století, ed. František Stellner a Martin Kovář, Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2005, s. 246-251.

³ Pavel Eisler se jako emigrant přihlásil do československé vojenské jednotky ve Velké Británii, utrpěl zranění a po válce působil do roku 1948 v různých orgánech OSN, mj. v sekretariátě Evropské hospodářské komise jako asistent výkonného tajemníka, ekonoma G. Myrdala. Později působil do roku 1951 v Kanceláři prezidenta republiky a byl též jmenován československým viceguvernérem Mezinárodního měnového fondu. Po jeho tragické smrti připadla jeho rozsáhlá knihovna naší škole.

Nástup normalizace v letech 1969–1970 se na pracovišti nejdříve odrazil negativně v personálním složení a poté byla katedra hospodářských dějin zrušena. V roce 1971 byli zbylí členové převedeni na kabinet při katedře národohospodářského plánování. Když v roce 1974 kabinet zanikl „koncentrací vědy“ na národohospodářské fakultě, změnilo se pracoviště hospodářských dějin v sekci katedry národohospodářského plánování. Vedoucím pracoviště a pozdější sekce byl až do roku 1990 Václav Průcha.

Koncem osmdesátých let 20. století začala v sekci hospodářských dějin generační obměna. Po dvaceti letech byla katedra hospodářských dějin v roce 1990 obnovena pod vedením Václava Průchy, jmenovaného profesorem. V. Průcha byl také v roce 1990 zvolen předsedou nově vytvořené Společnosti pro hospodářské dějiny ČSFR (později ČR) a v letech 1994-1998 působil jako člen výkonného výboru světové organizace hospodářských historiků International Economic History Association. V roce 1998 se stal iniciátorem založení ediční řady Studie z hospodářských dějin, věnované hospodářskému vývoji.

Do roku 1989 mělo pracoviště hospodářských dějin na VŠE v hospodářské historiografii specifické postavení, neboť bylo jediným střediskem v Československu, zaměřeným výlučně na tuto vědní disciplínu. Jinde, zejména na VŠE v Bratislavě, na UK v Praze, v ekonomicky a historicky orientovaných ústavech ČSAV a SAV v Praze, Brně, Opavě a Bratislavě a v několika resortních ústavech se hospodářským a sociálním dějinám věnovali jen jednotlivci. Někteří napsali cenné monografické práce, objasnili detailně řadu událostí a historických procesů, ale rozsáhlejší kolektivní díla syntetického charakteru jinde než na VŠE nevznikla. Po roce 1989 se situace změnila k lepšímu, zejména založením Ústavu hospodářských a sociálních dějin na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

V roce 1994 byl vedením katedry pověřen Daniel Váňa. Za jeho působení se těžištěm činnosti katedry stala pedagogická činnost a větší důraz se kladl na politické dějiny, což se projevilo i intenzivní spoluprací s Ústavem světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a příchodem historiků Martina Kováře a Františka Stellnera.

Od roku 2003 vede katedru František Stellner. Zaměřil se na budování samostatné oborové katedry specializující se na hospodářské a politické dějiny 19.-20. století a na zintenzivnění spolupráce se zahraničím. Za jeho vedení akreditovala katedra vlastní magisterský obor a začala připravovat akreditaci doktorského studia. Po odchodu V. Průchy do důchodu garantuje české hospodářské dějiny Ivan Jakubec. V roce 2009 se habilitoval absolvent inženýrského studia na VŠE, Aleš Skřivan ml. Na katedře dále působí na plné úvazky Ladislav Tajovský, Radek Soběhart a Pavel Szobi. Jako hostující profesori působili na katedře po roce 2007 britští historici John R. Davis (Kingston University a Institut of Historical

Research, University of London), Oliver Walton (Navy Records Society, London), rakouský historik Georg Christoph Berger Waldenegg (Universität Heidelberg), řecký historik Athanasios Sideris (History and Archeology Department Foundation of the Hellenic World, Athens) a připraveny jsou pobyty německého historika Thomase Wünsche (Universität Passau) a francouzské profesorky Francine-Dominique Liechtenhan (Université de Paris IV).

II.

V sekci dějin národního hospodářství na katedře politické ekonomie se v padesátých letech 20. století soustředili mladí adepti ekonomické vědy, které přitahovala analýza konkrétních údajů. Na katedře se vyhranily specializace: politická ekonomie kapitalismu a socialismu, dějiny národního hospodářství a dějiny ekonomických učení. Na katedře dějin národního hospodářství, vzniklé počátkem roku 1958, se soustředili na výzkum hospodářských dějin Československa. Plodem tříletého úsilí bylo rozsáhlé a ve své době průkopnické dílo o ekonomice ČSR v meziválečném období a za druhé světové války: Olšovský, R. a kol., *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945*, Praha 1961.

V polovině padesátých let 20. století byly položeny základy pedagogické činnosti katedry, postupně se diskutovalo o osnovách kurzů a textech skript. Značné bylo tehdejší zatížení učitelů na denním a dálkovém studiu. Vyučovalo se nejen v Praze, ale i v osmi střediscích studia při zaměstnání od Plzně až po Ostravu. Na jednoho učitele připadalo ročně více než 800 zkoušek. Další pracovní nápor přinesl experiment z šedesátých let 20. století, během něhož museli studenti prvního ročníku absolvovat dvanáctiměsíční manuální praxi s povinností odpracovat týdně 36 hodin a zároveň výuku několika předmětů, z nichž v průběhu roku skládali zkoušky.

Po zpracování hospodářského vývoje Československa do roku 1945 se autorský kolektiv zaměřil na další důležitý úkol – hospodářský vývoj světa a hlavních kapitalistických států od raného novověku do druhé světové války. Výsledkem byla kniha Olšovský, R. a kol., *Úvod do hospodářských dějin*, Praha 1964, 1968. Formou vědeckých sdělení VŠE – ediční řada hospodářských dějin vědecký kabinet při katedře dějin národního hospodářství pod vedením Václava Průchy vydal 57 svazků, což představovalo více než polovinu všech tehdejších vědeckých sdělení VŠE. Byl publikován i první anglický sborník o československém hospodářství. Ze souborných prací vyšly knihy: Průcha, V., Olšovský, R. a kol., *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*, Praha 1969; Faltus, J., Průcha, V., *Přehled hospodářského vývoje na Slovensku v letech 1918–1945*, Bratislava 1969 a Průcha, V. a kol., *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století*, Praha 1974.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století věnovali pracovníci katedry také velkou pozornost výuce zahraničních studentů, jichž na VŠE studovalo přes 250 z 50 zemí. Katedra pro ně zajišťovala i exkurze a prázdninové pobyty a vypracovala zvláštní učební text se slovníčkem odborných termínů v angličtině, francouzštině a španělštině. Příručka se používala i ve střediscích jazykové přípravy cizinců na vysokoškolské studium v Československu. Těžištěm vědecké činnosti v pětiletí 1971-1975 se stal státní úkol zaměřený na hospodářský vývoj socialistických zemí. Hlavní výsledky výzkumu byly publikovány v knize Průcha, V. a kol., *Hospodářské dějiny evropských socialistických zemí*, Praha 1977.

Sedmdesátá léta 20. století přinesla redukci výuky hospodářských dějin. Předmět byl vyřazen z výuky na většině oborů VŠE a tuto situaci nezměnilo ani celoškolské sjednocování rozsahu a obsahu výuky s VŠE Bratislava. Sekce hospodářských dějin proto přebírala v rostoucím měřítku výuku na katedře plánování, zejména předměty věnované aktuálním otázkám československé ekonomiky a hospodářské politiky v tržních ekonomikách.

Po vydání skript a knih o hospodářském vývoji světa, hlavních kapitalistických zemí, socialistických zemí a Československa, se pracoviště hospodářských dějin orientovalo na vydávání monografií a učebnic, které shrnuly celý komplex otázek a navíc obsáhly i problematiku rozvojových zemí a Číny. Jmenujme z nich například: Olšovský, R., Průcha, V., Urbanová, Z., *Stručné dějiny světového hospodářství*, Praha 1978; Průcha, V. a kol., *Nástin hospodářských dějin v období kapitalismu a socialismu*, Praha 1982, 1987; Průcha, V., *Ekonomický vývoj Československa a aktuální otázky hospodářské politiky*, Bratislava 1989; Průcha, V., Urban, L. a kol., *Hospodářský vývoj evropských zemí RVHP po roce 1970*, Praha 1989.

Po přestavbě studia po listopadové revoluci roku 1989 nabízela katedra dvanáct různých kurzů, mimo jiné dva povinné ve studijních oborech, jeden volitelný v rámci celoškolského studijního bloku a ostatní volně volitelné. Zájem o kurzy byl značný. Jak ukazují průzkumy na VŠE, je výuka katedry hodnocena studenty velmi pozitivně. Vedle hospodářských dějin se členové katedry začali věnovat též sociálním a politickým dějinám. Po roce 1989 umožnila politická svoboda zbavit se povinného marxisticko-leninského přístupu k hospodářským dějinám a začít svobodně bádát při využití širokého spektra metodologických přístupů.

Katedra za vedení Františka Stellnera a Radka Soběharta připravila na počátku 21. století výuku vedlejší specializace „Novodobé hospodářské dějiny“, garantuje volitelnou státní zkoušku „Hospodářské dějiny“, podílí se na výuce povinného fakultního předmětu *Ekonomická propedeutika* a akreditovala magisterský obor *Hospodářské a politické dějiny*,

který se specializuje na propojení znalostí a dovedností z ekonomie, politologie (dějiny mezinárodních vztahů, dějiny evropské integrace, politický systém), sociologie (sociální dějiny, sociální teorie), světových a českých/československých hospodářských a politických dějin a teoretického prohloubení metodologie hospodářských a politických dějin a zvládnutí základů psaní odborných textů.

Katedra se věnuje nejen českým (československým) dějinám, ale i světovým. Má bohaté zkušenosti s pořádáním mezinárodních konferencí, kolokvií a workshopů a aktivně spolupracuje s předními českými a evropskými historickými pracovišti. Úzce spolupracuje též se Společností pro hospodářské a sociální dějiny České republiky. K nejdůležitějším edičním počínům členů katedry v posledních letech patří syntéza: Průcha, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 1. díl, *Období 1918–1945*, 2. díl, *Období 1945–1992*, Brno 2004, 2009; monografie: SKŘIVAN ml., Aleš, *Československý vývoz do Číny 1918–1992*, Praha 2009; STELLNER, František, *Rusko a střední Evropa v 18. století*, I. díl, Praha 2009; monotematické číslo: *Acta Oeconomica Pragensia* 13, 2005, č. 3, *K hospodářským dějinám 20. století*, ed. František Stellner a Martin Kovář, Praha 2005; sborník: *Acta Oeconomica Pragensia* 15, 2007, č. 7, *Půlstoletí hospodářských dějin. Sborník k 75. narozeninám Prof. Ing. Václava Průchy, CSc.*, ed. František Stellner, Praha 2007⁴; sborník „Deutsch-russische Beziehungen. Politische, wirtschaftliche und kulturelle Aspekte von der frühen Neuzeit bis zum 20. Jahrhundert“. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24.–25. November 2005, hrsg. von František Stellner unter Mitarbeit von František Bahenský und Radek Soběhart, Praha, Set Out, 2007.⁵ Dále monotematické číslo *Acta Oeconomica Pragensia*, *Německé hospodářské dějiny*, ed. František Stellner, Radek Soběhart, Praha, *Vysoká škola ekonomická v Praze* 2008⁶; učebnice: STELLNER, František a kol., *Hospodářské dějiny (16.–20. století)*, Praha 2006; JAKUBEC, Ivan, EFMERTO VÁ, Marcela, SZOBI, Pavel, ŠTEMBERK, Jan, *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848–1992*, Praha 2009; skripta: STELLNER, František, JAKUBEC, Ivan, SOBĚHART, Radek, *Výběrová bibliografie k novodobým hospodářským a sociálním dějinám*, Praha 2005. V delším horizontu se katedra orientuje na dějiny československých podniků ve čtyřicátých a

⁴ Ve sborníku jsou otištěna laudatia nejbližších spolupracovníků, jubilantův životopis a výběrová bibliografie prací a především odborné studie k hospodářským a sociálním dějinám 19.–20. století předních odborníků z České republiky, Slovenska, Německa, Rakouska, Velké Británie, Polska a Rumunska.

⁵ Do sborníku přispěli mj. M. Kovář, J. Schwarz, R. Soběhart, F. Stellner a kolegyně a kolegové z Francie, Německa, Rakouska a V. Británie. Recenzenty byli I. Jakubec a J. Šima.

⁶ Obsahuje odborné studie k hospodářským dějinám 18.–20. století předních odborníků z České republiky, Německa a Velké Británie.

padesátých letech, ekonomice za husákovského vedení, spolupráci v RVHP a bude více akcentovat hospodářské a sociální dějiny anglosaského světa a Asie.

III.

Po celou dobu své existence jsou pracovníci katedry konfrontováni s otázkou praktické využitelnosti poznatků z přednášek hospodářských dějin na VŠE. Domnívám se, že je nutné poukazovat na potřebu historie, neboť jejím posláním je kultivace člověka, a tím i celé společnosti. Výchovně působí minulé zkušenosti, osobní příklady či národní tradice. S historickým poznáním souvisí také funkce uspokojování potřeby sociální výchovy. Sociálně historická „paměť“ lidstva, projevující se jako vědění o minulém, poskytuje řadu vzorů společensky významného chování. Činy historických osobností, různé historické situace, typy řešení určitých konfliktů, které vedly k upevnění daného společenského zřízení, dané etnické pospolitosti, sociální skupiny nebo organizace, se v průběhu času stávají modelem společensky žádoucím a společností schvalovaného jednání. Další funkce historického vědomí souvisí s uspokojováním potřeby, která vzniká spolu s vývojem politické aktivity a vlastní politiky. Politika je těsně spjata s právem, se státně právním usměrňováním nejrůznějších vnitřních a vnějších konfliktů. K tomuto usměrňování je často nezbytné speciální zdůvodnění opírající se o historické údaje. Obracení se do minulosti při hledání historického precedentu je odedávna běžným aktem politické a právní praxe. Znalost historického pozadí je přímo využitelná v povoláních novináře, politického a ekonomického analytika nebo politika, popř. pracovníka státní správy. V praktické práci podnikových manažerů mohou být využité znalosti vývoje podnikání a zaměstnavatelsko-zaměstnaneckých vztahů, jakož i chování odborových hnutí během minulého století. Jak výstižně uvedl britský odborník T. Lane: *„Správným přístupem je zacházet s dějinami jako s oknem. Okno slouží k tomu, aby se jím člověk díval ven a uviděl něco odlišného. Z historie se můžeme učit, protože nám podobně jako cesta do zahraničí ukazuje, že naše způsoby řešení nejsou jediné.“*⁷ Minulost nám dovoluje, abychom na ní modelovali složitější situace současnosti, svědčí o tom, jak je důležité ji objektivně vědecky poznávat. Znalost historického pozadí umožní jedinci myslet v širších souvislostech a bránit mu tak v rychlých a neadekvátních závěrech.

⁷ LANE, Tony, Dějiny křesťanského myšlení, Praha 1996, s. 5.

Z těchto důvodů tvoří hospodářské a politické dějiny integrální součást odborné přípravy absolventa VŠE a v mnohém mu napomohou zvládat složité výzvy, které přineslo 21. století.